

GÜLÇÖHRƏ FƏRHADOVA
ADU
Rəşid Behbudov 134
e-mail: gulyaadu2@gmail.com

İNGİLİS DİLİNİN QLOBAL "LİNGUA FRANKA" - YA ÇEVİRİLMƏSİ (ingilis dili materialları əsasında)

XÜLASƏ

Hazırda dünyada ingilis dili yeni forma və məzmun kəsb etməkdədir. Artıq milyonların deyil, milyardların ünsiyyət vasitəsinə çevrilməkdə olan ingilis dili dövrün tələbləri və insanların tələbatlarına müvafiq şəkildə dəyişməkdədir. Bu cür dəyişikliklərin fonunda ingilis dilinin tədrisi metodlarına da yanaşma tərzı sabit qala bilməz. Artıq planetimizin əksər sakinləri ingilis dilinin təkcə bir neçə ölkənin dili olmadığını dərk edirlər. O, global səviyyədə işlənən və bəşər övladı qarşısında yeni-yeni perspektivlər açan mühüm ortaq ünsiyyət vasitəyə çevrilmişdir. Obrazlı dillə desək, ingilis dili artıq bütün məqsədlərin dilidir.

Hazırda bütün sahələrə nüfuz etmiş ingilis dilinin dominant mövqeyini növbəti 50 ildə əldən verəcəyinə dair ciddi səbəb və ya fərziyyə yoxdur. Əksinə, global səviyyədə baş verən hadisələr onun mövqeyinin daha da möhkəmlənəcəyini açıq şəkildə göstərməkdədir.

Yaxın gələcəkdə ingilis dilinin əsas tədris dili kimi istifadə olunduğu ibtidai, orta və ali təhsil müəssisələrinin sayının kəskin şəkildə artacağı, bunun nəticəsi kimi əksər ölkələrdə ingilisdilli orta təbəqənin formalaşacağı proqnozlaşdırılır. Proqnozlara əsasən, dünya miqyasında baş verən iqtisadi inkişaf ingilis dilini öyrənməyə meyli daha da gücləndirəcək və özünün praktikasında ondan istifadə edən orta təbəqənin sayının artmasına təkan verəcəkdir [194].

Onu da qeyd edək ki, qloballaşma "Brexit" anlayışı ilə də yadda qaldı. Belə ki, 2019-cu il seçkilərindən sonra Britaniya parlamenti, nəhayət, 2020-ci ildə Avropa ittifaqından çıxmaq haqqında sənəd imzaladı. Birləşmiş Krallıq Avropa İttifaqını 2020-ci il axşam saat 11 radələrində tərk etdi. Bu hadisə "Brexit" kimi yaddaşlarda qaldı.

Açar sözlər: qloballaşma, lingua franka, biznesin dili, elmin dili

Dil bəşəriyyət tarixində insanların əldə etdiyi ən böyük nailiyyətdir. İnsanlar dil vasitəsi ilə qazandıqları təcrübəni nəsildən-nəslə ötürürlər. Cəmiyyət dilin vasitəsi ilə inkişaf edir. Qeyd edək ki, dilçilik ədəbiyyatının təkamül tarixinin araşdırılması göstərir ki, XX əsrin II yarısından başlayaraq dilin daxili strukturu, onun ayrı-ayrı səviyyələri və səviyyələrarası əlaqələr, dil vahidləri arasındakı əlaqələr (paradiqmatik və sintaqmatik) və s. məsələlər tədqiqatın mərkəzində olmuşdur.

Dil sistemi və strukturu anlayışları dilin daxili quruluşu nəzəriyyəsinin mühüm məsələlərindən biri kimi ümumi dilçiliyin geniş araşdırılmış, lakin hələ də həll olunmamış problemləri qaldığı bir sahədir. Dilin sistem olması dilçilik ənənəsində böyük tarixə malik olsa da, dil strukturu ilə əlaqədə özünün hamı tərəfindən qəbul olunmuş izahını indiyədək tapmamışdır.

Dil strukturunu adətən sistemin elementləri arasındakı əlaqələrin məcmusu kimi izah edilir. Dil sistemi dedikdə adətən dil vahidlərinin bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə yaratdıqları mütəşəkkil, vahid bir bütöv, dil strukturu altında isə həmin vahidlərin qarşılıqlı əlaqələrinin məcmusunu başa düşülür. Son illər mədəniyyətlərarası əlaqə, dialoq müasir dünya dilçiliyində yeni mərhələnin başlanmasından xəbər verir. Xarici dili öyrənən şəxslərdə həmin dilin daşıyıcılarına qarşı müsbət, qarşılıqlı anlaşma münasibət aşılamaq lazımdır. Verbal ünsiyyət vasitəsi ilə insan xarici dildə danışır, digər millətin nümayəndəsini başa düşür və dərk edildiyini anlayanda sevinir, tədricən dil baryeri aradan qalxır.

Ünsiyyətin əsasını insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma təşkil edir. Ünsiyyət daxili və xarici formalara ayrılır. Xarici ünsiyyət elə kommunikasiya növüdür ki, bu müəyyən təşkilatlardan kənarda digər şirkət, dövlət, ümumi toplum arasında baş verir. Daxili ünsiyyət isə formal və ya rəsmi, qeyri-formal hissələrə ayrılır. Formal ünsiyyət odur ki, burada könüllü ünsiyyətə girənlər bir-birlərinin danışdıqlarını, nitqlərini izləməyə, dinləməyə məcburdurlar. Qeyri-rəsmi ünsiyyət isə “grapevine” adlandırılır. Çünki o, bütün istiqamətlərə yönəldilə bilər. Bunlar horizontal, vertikal, diaqonal növlər olaraq təsnifləndirilir. Burada qrup şəklində toplaşla bilən bütün məkanlara yol açıqdır. Kommunikasiya sosial interaksiyanın əsasıdır.

İngilis dili geniş yayılmış, çox istifadə edilən, digər xalqlarla ünsiyyətə girməyi təmin edir. Beynəlxalq dil kimi bu həm də vacib dildir. İngilis dilində, eləcə də digər dillərdə danışığın əsas dil bacarıqlarından olduğunu nəzərə alsaq, bu dil mənimsənməlidir. İngilis dili dünyada aparıcı dil olduğundan onu təkcə başa düşmək üçün deyil, həm də asan iş tapmaq üçün öyrənilər. Bütün bu deyilənləri bacardıqları halda çətinliklər yaşanmır. Dünyanın bir çox ölkələrində dilöyrənənlər ingilis dilini danışmağa tərəddüd edirlər. Bunun da səbəbi səhv etmək və yoldaşlarının onlara gülmək “qorxusu” ilə bağlıdır. Onlarda utancaqlığı aradan qaldırmaq üçün kiçik frazalardan da başlamaq olar.

2ci dünya müharibəsindən öncə alman və fransız dillərinin öyrənilməsinə üstünlük verilirdi və alman dili əsas “lingua franka” kimi qəbul olunurdu. Müharibə başa çatdıqdan sonra isə alman dili öz nüfuzunu itirməyə başladı və yerini rus dilinə verdi. Sovet ittifaqının dağılması ilə rus dili də öz hqemonluğunu və təsir gücünü itirməli oldu və ingilis dilinə maraq artmağa başladı.

1958-ci ildə Avropa komitəsi yaradıldı və holland, fransız, alman və italiyan dilləri şuranın rəsmi dil statusunu aldı.

Multilingvistik siyasəti fərqli dil və mədəniyyətlərdən ibarət vahid cəmiyyət yaratmaq fikrini gücləndirdi. Avropalıların öz dillərdindən əlavə iki dil öyrənmələri tələb olunurdu və komitəyə daxil olan sənədlər rəsmi dillərdən hər hansı birində

qəbul edilə bilərdi. Buu siyasət nəzəriyyədə mövcud idi praktik olaraq isə vəziyyət fərqli idi. Daxil olan sənədlər rəsmi dillərin hamısına tərcümə olunmurdu ona görə də ingilis, alman və fransız dilləri sənədlərin əsas dili kim qəbul edildi. İngilis dili də fakto olaraq Avropa Komitəsinin əsas işlək dilinə çevrildi. Bunu aşağıdakı faktlarla bir daha sübut etmək olar:

- İngilis dili uğurlu kariyeranın ilkin şərtlərindən birinə çevrildi.
- İngilis dili Avropa Komitəsinin işçi və nümayəndələrlə əsas ünsiyyət vasitəsinə çevrildi.
- Üzv ölkələrində ingilis dili əsas biznes dilinə çevrildi.
- İngilis dili tərcümə xidmətlərinin əsas dilinə çevrildi, belə ki, 2004-cü ildə sənədlərin 64 faizi ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur.
- Avropa materikinin 88 faizində veb saytların dili ingilis dilində idi.
- 1986 –cı ildə sənədlərin 58 faizinin ilkin forması fransızca olmasına baxmayaraq bu rəqəm 2000-ci illərdə 72 faiz ingilis dilinin üstünlüyü ilə nəticələndi.(8)

Artıq günü-gündən artan xarici biznes də ingilis dilinin dominantlığını artırdı. Beləliklə, ingilis dili artıq lingua franka kimi öz sərhədlərini daha da genişləndirir cəmiyyətin ayrı- ayrı təbəqələri qarşısında əsas şərtə çevrilirdi. Bir çox işə qəbul saytları ingilis dili biliyini əsas şərt kimi irəli sürür, tərcümə şirkətləri onu əsas ünsiyyət dili kimi istifadə edirdi. Beynəlxalq arenalarda ingilis dili tələbinin artması siyasətçiləri bu dili öyrənməyə vadar edirdi. İngilis dili həm də təhsilin müxtəlif səviyyələrində də geniş öyrənilməyə başladı və avropalıların 90 faizi bu dili özlərinin ilk və əsas xarici dil kimi öyrənməyə başladı. (5)

İngilis dili lingua franka olaraq millətlər arasında olan bariyerlərin aradan qalxmasında əvəzsiz rola malik oldu. İngilis dili dünya ölkələrinin üçdə birinin rəsmi dilinə çevrildi və 90 ölkənin milli diplomatiyasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Artıq Çin, Rusiya, ABŞ və Yaponiyadan olan nümayəndələr çoxdilli tərcüməçilərə ehtiyac duymurlar. Siyasi debatlar artıq bir dildə rahat şəkildə təşkil oluna bilirdi. (9)

Qlobal lingua frankanın olması beynəlxalq təşkilatların da işini asanlaşdırdı. Artıq sənədləri müxtəlif dillərə tərcümə etməyə ehtiyac qalmadı, baş ofislə xarici filiallar arasında rahat ünsiyyət şəraiti yarandı. Hətta ingilis dilli olmayan ölkələrdə belə şirkətlər əsas işlək dil olaraq ingilis dilini götürürdülər. Məsələn, İsveç əsilli bir sıra şirkətlər üzərində aparılan araşdırmalar göstərir ki, mühənislərin yarısından çoxu gündəlik ingilis dilindən istifadə edir, yazışma və texniki raportlarda ingilis dilində istifadə olunur.(1)

Tədqiqatçıların Biznes sahəsində ingilis dilinin istifadəsinə olan marağı yeni “BELF” ifadəsinin (Business English as a lingua franca – Biznes ingilis dilinin lingua franka kimi istifadəsi) yaranmasına səbəb oldu.(8)

Bu bir faktdır ki, qlobal dil beynəlxalq kommunikasiyanı daha da əhəmiyyətli edir. Bu fakt ingilis dilinin lingua franka olaraq əhəmiyyətini daha da artırdı. Yuneskonun 2009-cu il aşıqlamalarına görə ingilis dili internet

materiallarının 45 faizinin dili olmuşdur. Digər dünya dillərindən ispan və fransız dilləri isə cəmi 10 faiz təşkil edirdi. (6)

Qlobal lingua frankanın mövcudluğu elmi araşdırmaların aparılmasını və biliklərin ötürülməsi prosesinə də təsirsiz ötüşmədi. Ayrı-ayrı dillər üzrə biliyi olmayan insanlar hər hansı tarixi faktlarla bağlı məlumatları əldə etməkdə çətinlik çəkirdilər. Məsələn Qutenberqin çap olunmuş əsəri Latın dilində yazıldığı üçün yalnız bu dili bilənlər ondan yararlanırdılar. Amma elmi əsərlərin vahid bir dildə çap edilməsi və hər kəs üçün əlşatan olması vacib bir məsələyə çevrilmişdi. İngilis dili qlobal bir dil kimi elmin də dilinə çevrildi. Bugün dünya üzrə tələbələrin yarısı dha çox biliklərə yiyələnmə bilmək üçün ingilis dilini öyrənir. əkcə bir fakti qeyd etmək kifayət edir ki, ingilis dilinin əhəmiyyətini görmək mümkün olsun. Belə ki, Thomson-Reutersin məlumatına görə “The Web Of Science” bazasında 12 minə yaxın top tiraj edən jurnalları ingilis dilində dərc olunur.(7)

Qlobal lingua frankanın olmasının digər üstünlüyü siyasi müstəvidə daha ədalətli qərarların verilməsi idi. Belə ki, siyasi məsələlər vahid dildə daha anlaşıqlı olur və daha uyğun və ədalətli nəticələr çıxarmaq mümkün olurdu. ASEAN-nın katibi H.E.Le Luong qeyd edirdi ki, vahid dildən istifadə şirkət olaraq onların irəliləməsində çox böyük rol oynamışdır. Belə ki. Onlar artıq region ölkələrində yaşayan xalqların arzu və istəklərini, eləcə də, tələblərini daha rahat öyrənmə bilirlər. (10)

Beləliklə, yuxarıda aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək bu cür qənaətə gəlmək mümkündür ki, ingilis dili son 50-60 il ərzində beynəlxalq dil statusu əldə etmişdir. Mövcud təcrübəni nəzərə alaraq deyə bilərik ki, yeni bir dilin dünya dominantlığı əldə etmək imkanlarının yaranması üçün azı 100 il vaxt tələb olunur. Hələlik bu dilin dünyaya yeni pəncərə, yeni imkanlar açacağını, yeni ideyaların meydana çıxmasında vasitəçi olacağını güman etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

ingilis dilində

1. Apelman, 2010
 2. Blommaert J. The sociolinguistics of globalization. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 312p.
 3. Bloomfield J. Language, New York: George Allen, Unwin LTD, 1933, 553 p.
 4. Mammadov A. Person and Media Discourse. Baku, 2013. pp. 45-59.
 5. Modiano, 2006, p.223
 6. Mc.Arthur, 2002, p.3
 7. Thomson-Reuters, 2012
 8. Louhiala-Salminen, Kankaanranta and Planken , 2005
 9. YUNESKO, 2009, p.28
- Internet resursları
10. www.asean.org, 2013
 11. www.euobserver.com/news/25712

G. FARHADOVA

**ENGLISH AS A LINGUA FRANCA
(on the basis of English materials)**

Summary

The article deals with the terms entering in a language as a lexic phenomenon in globalization. In communicative activities, the criterion of success is whether the learner gets the message across. In everyday communication, spoken exchanges take place because there is some sort of information gap between the participants.

Many language learners regard speaking ability as the measure of knowing a language. These learners define fluency as the ability to converse with others, much more than the ability to read, write, or comprehend oral language. They regard speaking as the most important skill they can acquire, and they assess their progress in terms of their accomplishments in spoken communication.

Communicative output activities involve a similar real information gap. In order to complete the task, students must reduce or eliminate the information gap. In these activities, language is a tool, not an end in itself. In a balanced activities approach, the teacher uses a variety of activities from these different categories of input and output. Learners at all proficiency levels, including beginners, benefit from this variety; it is more motivating, and it is also more likely to result in effective language learning. Students often think that the ability to speak a language is the product of language learning, but speaking is also a crucial part of the language learning process.

Moreover, each text is unique in regard of the structure of the text, its genre, vocabulary, and language. Several factors influence a reader's interaction: how easy the text is to read, how accurately it follows the conventions of its genre or structure, the language it is written in, and even the type and the size of font. Reading is thinking cued by written language.

Effective readers locate the basic information from the text. Literal comprehension is needed when reading fiction as well as when reading nonfiction. In fiction, a reader has to identify the characters and follow the events of the story. In non-fiction, a reader needs to comprehend the topic, learn new facts related to it, and be able to find and remember important information.

Key words: globalization, lingua franca, business language, language of science

Г.ФАРХАДОВА

**АНГЛИЙСКИЙ КАК ЛИНГВА ФРАНКА
(на основе материалов английского языка)**

Резюме

В данной статье рассматриваются термины как лексический феномен в период глобализации. Внедрение новых идей в практику преподавания очень

важно и актуально в нашей ситуации, так как владение языком сегодня является одним из необходимых условий для профессионального развития, и изучающие язык стремятся к овладению английским языком как средством общения. В данной ситуации необходимо владеть речевыми умениями на довольно высоком уровне, достаточном для того, чтобы иметь возможность делиться опытом и обмениваться идеями с коллегами и партнерами.

В эпоху глобализации одной из основных целей обучения английскому языку как специальности является формирование у студентов коммуникативной компетенции на достаточно высоком уровне, в максимальной степени приближенной к уровню коммуникативно-компетентных и лингвистических образованных носителей языка.

Говоря знания преподавателей языка должны носить активный характер. Они отребностям своих студентов. Учителя языка должны знать, как язык функционирует в процессе речевой коммуникации, и как успешно использовать его, чтобы быть понятыми как носителями языка, так и людьми, которые должны быть готовы применить их, интерпретировать и адаптировать их применительно к конкретным ситуациям обучения и согласно интересам и паковыми не являются. В подобном контексте весьма существенным является подлинность используемых в процессе обучения языка текстовых материалов.

Далее, современные учителя иностранного языка должны уметь видеть себя глазами других и быть готовы считаться с тем, как они их видят. Также они должны быть готовы к экспериментам, должны быть готовы и способны делиться опытом и эмоциями с носителями других культур и своими студентами; должны находиться в постоянном поиске того, какими средствами современные языки могут содействовать пониманию на глобальном уровне. Учителя не должны ограничиваться передачей знаний своим студентам и сообщением тех или иных данных, они должны уметь организовать занятия таким образом, чтобы студенты были вовлечены в процесс обсуждения, дискуссий в качестве активных, инициативных участников. Современный учитель иностранного языка должен обладать стремлением к приобретению знаний о социально-культурном окружении и основах общества и страны изучаемого языка, должны приобретать знания о своей стране и своем обществе, и о том, каким их видят люди, принадлежащие к другим культурам.

Ключевые слова: глобализация, лингва франка, деловой язык, язык науки

Rəyçi: professor Əfqan Abdullayev